

Телептиглерни
шаңнаан

Ушу –
сонуур-
галда

Тыва –
магалыг
дүжүткүр
оран

№ 137 (18564)

1925 чылдың
август 31-де үнүп эгелээн

http://shyn.ru

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Садар өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың
ноябрь

6

четверг

Тывага найырал болгаш чаңгыс дем деп
билиишकिनер онза улуг ужур-дузалыг

Чоннуң чаңгыс деминиң хунүнде найысылалдың Арат шөлүнге чон массалыгы-биле хөглээн болгаш митинг эрттирген.

(Уланчызы 5-ки арында).

Хуннүң медээзи

Көдээниң чурттакчы чонунга аал- чылар бажыңы

Республиканың эмчи колледжизиниң баазында көдээниң, ылаңгыя ырак-узак черлерден эмчи шинчилгези эртер дээн чурттакчыларынга, аалчылар бажыңын кылган. Аңаа түр када чаш, назы четпээн уругларның ада-иезиниң бирээзи база гемодиализ шинчилгезин эртер деп турар хамаатылар база чурттап болур.

Аалчылар бажыңының кол сорулгазы: көдээде чурттакчы чоннуң эки шынарлыг эмчи шинчилгезин эртеринге таарымчалыг байдалын тургузары болур. Өрээлдер орун-дөжек, дериг-херекселдер-биле чет-челеттинген. Ынаар чурттап кирерде, аарыг кижини эмнеп турар эмчизинден шинчилге эртер бижиктиг болгаш паспорттуң 1, 2-ги арыннарының хоолгазы турар ужурлуг. Санитарлыг дүрүмнерге дүүштүр чемненир болгаш чунар өрээлдерни кылган.

Аңаа чурттаар телевири ТР-ниң Кадык камгалал яамызы тургузар. Оң өртек-үнези чиик, ынчангаш социал байдалы нарын хамаатыларга таарымчалыг болгаш ажыктыг. Аалчылар бажыңы эмнелге хоорай-жыгажының девискээринде болганда аарыг кижилерге эптиг.

Аалчылар бажыңын 2014 чылдың февраль айда ажыткан. Оң менеджери Инна Делгер-оолдун чугаа-зы-биле алырга, ында 10 орун бар. Аңаа бир хонарга 150 рубль болур. Ортамаа-биле 1 айда аалчылар бажыңына 15 хире кижичурттап турар.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Чоорган болган чонунга мөгейиг

Тываның сураглыг чогаалчызы Александр Даржай 70 харлаан юбилейин ноябрь 2-де хөгжүм-шин театрынга байыр чедирип келген хей чоннуң мурнунга бараалгадып демдеглээн. Байырлыг кезээ театрының аныак артистериниң күүселдезинде шүлүкчүнүн «Ак-Сал ирей» деп поэмасының уран номчулгазы-биле эгелээн. Оон орус дылче очулгазын Москвада шүлүкчү эжи В. Еватов юбилейинге белек кылдыр сөңнээн.

Кежээ дургу юбиярга хундүткелдин, ынак-шылдың, магадаашкынның, мөгейишкынның чылыг сөстери куттулуп, оон сеткил-сагыжыңга өөрүшкүнүң изиг оттарын чал-

быышталдыр кывыскан. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оолдун байыр чедиреишкенинде чогаалчының эрткен оруун, оон тыва культураның хөгжүлдизинге кириген үлүг-хуузуң долзу-биле үнелеп айыткан.

Ноябрь бо өг-бүлөгө онзагай ай: өөнүн ишти Мария Донгаковна таптыг-ла ноябрь 2-де чаржалаш төрүттүнген, бадыланышкан хуну база бо, Александр Александровичиниң эң баштайгы шүлүктери «Шын» солунга 50 чыл бурунгаар ноябрь эгезинде парлаттынып үнген. Ынчангаш чогаалчы ажылының база юбилейи. База бир солун мугур сан чул дизе, Кызыл хоорайга 50 чыл бурунгаар чурттап эгелээни.

(Уланчызы 7-зи арында).

«Эчис-күзел — чаарттыңан Тыва»

Кызыл кожуунуң Каа-Хем суурунун Таисья Куулар аттыг №2 школының өөреникчилеринге чоокта чаа чырыкче үнген «Эчис-күзел — чаарттыңан Тыва» деп номну таныштырган. Оон авторлары республиканың школаларында башкылап ажылдап чораан күш-ажылдың хоочуннары Анай, Валерий Кара-оолдар.

Чоокта чаа туттунган школының бичии сценалыг залында башкылар, улуг класс өөреникчилери чыгып кээп, аалчыларны чылыг уткуп ап, ужурашкан. Эге сөстү ТР-ниң өөредилге сайыдының оралакчызы Светлана Ощепкова чугаалап, чыылган баш-

кыларга, өөреникчилерге чаа номнуң авторлары — хоочун башкыларның өзүп оран салгалыкыстың кижизидилгезинге үлүг-хуузуң кирип чоруун онзалап демдегледі. Улаштыр Кызыл кожуунуң өөредилге эргелелиниң даргазы Аида Дадар-оол чылыг сөстери дамчытты. Национал музейниң ажылдакчызы база школының педагог-библиотекары Екатерина Хертек номнарны делгеп сонуургатканнар.

Сцена кырында экранга номда кирген болушкуннарның чуруктарын көргүспүшаан, номнуң автору Анай Балчырова сөс ап, оон бижиттинген төөгүзүн тоожуй каапты.

(Уланчызы 7-зи арында).

Байыр чедиришкени

Онза хүндүткелдиг Александр Александрович!
Тываның Улустун чогаалчызы, шүлүктү, прозак, драматург, очулдурукчу, күрүне ажылдакчызы!

Силерниң 70 харны харлаан улуг юбилейиңер таварыштыр сагыш-сеткиливис ханызындан изиг байырны Тыва Республиканың Чазааның мурнундан болгаш бодумнун өмүнээмден чедирип тур бис!

Тыва сөстүн, уран чогаалдың, төрзэн дылывыстың улуг өгбери болуп чорууңарга чоргаарланып, төңчү чок уран-талантыңарга мөгөйп, онза хүндүткелди бараалгадып тур бис. Силерниң тыва чечен чогаалдың сайзыралыңа, ооң хөгжүлдезинге кириген ачы-үүлөңерни чүгө-даа деңнеп четпес. Шүлүк чогаалында чаа хевирлерин тургузуп, солун дилээшкннерни дилеп тып, ону чон аразыңа непередип чорууңар кайгамчык. Ынакшыл, ава дугайында, төрзэн чериңер алгал-йөрзеген шүлүктеринерге бижээн хөй санныг ырылар чоннун ынак ырылары болуп чаңгыланып чоруурлар. Тыва дылдың дириг эртинези болуп, аныяк чогаалчыларга, башкыларга, сургулдарга, номчукчуларга байлак сагыш-сеткилерден төрүттүнген чогаалдарыңарны харам чокка өргүп чоруур Силер.

Бо хүнге чедир парлал үндүргениңер тыва, орус, алтай дылдарда 50 ажыг номнарыңар мону бадыткап турар. Тываның Чогаалчылар эвилелин хөй чылдарда удуртуп-баштап, аныяк чогаалчыларны деткип, улуг чогаалчыларның номнарын үндүреринге дузалажып, харын-даа Хамаарышпас Күрүнелерниң Чогаалчылар эвилелиниң күүседикчи комитетиниң болгаш Россияның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң кежигүнүңе чедир соңгудуп чордуңар.

Тываның Улустун чогаалчылары Сергей Бакизович Пюрбю, Степан Агбаанович Сарыг-оол, Юрий Шойдакович Кюнзегеш, Леонид Барандаевич Чадамба, Кызыл-Эник Кыргысович Кудажы, Монгуш Борахоевич Кенин-Лопсан болгаш оон-даа өске тыва чогаалдың үндөзлекчилериниң ужуктап каан узун оруун төлептиг уламчылап, бодуңарның кымга-даа дөмейлешпес үнүңерни кадып чоруур Силер. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү болуп киреринерде бедик үнелелди Калмыкияның Улустун шүлүкчүзү Кайсын Кулиев, Алтайның сураглыг шүлүкчүзү Борис Укачин болгаш Тываның Улустун чогаалчызы Юрий Шойдакович Кюнзегеш бергеннер. Амгы үеде Силерниң бижээн чогаалдарыңар школаларда, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң программаларында, эртемденнерниң шинчилелдеринде, номчукчуларның сонургалында калбаа-биле ажылглаттынып турар. Чогаалчы кижиниң чогаалдарын улус өөренип эгелээр болза, чогаалдыкы кижиниң эң-не улуг аас-кежиги ол деп бодаар мен. Төрзэн тыва дылыңарже А.С.Пушкинниң, А.С.Грибоедовтун, М.Ю. Лермонтовтун, Т.Г.Шевченконун, А.А.Блоктуң, С.А.Есенинниң, А.Кунанбаевтин, О.Сулейменовтун, А.Бартонун, С.Даниловтун, Б.Укачинниң, Ринченниң, Чинагийн Галзанның, Ду Фунун, Басенун шүлүктерин, М.Горькийниң, Г.Лорканың, Б.Брехтин шиилерин, А.Экзюпериниң, В.Липатовтун, Р.Сейсенбаевтин, Мямгарның чогаалдарын очулдурган Силер. Очулга ажылында эрте-буруңгу түрк шериг баштыңы Күлтегинге тураскааткан көжээ даштарда бижимелдерин очулдурганыңар келир салгалдарга кезээ мөңгөде уттундурбас улуг тураскаал болуп артар.

Тыва Республиканың парлалга болгаш массалыг информация сайыды эрге-дужаалга ажылдап чорааш, Тываның ном үндүрер черин, типографияның, республиканың солуннарын бедик чадаже көдүрген Силер. Чогаал-даа ажылыңа, күрүне ажылыңа-даа бодуңарның сагыш-сеткилерден бердинип ажылдаар мөзү-бүдүжүңер өскелерге үлегер-чижек болуп чоруур. Тыва Республиканың Дээди Хуралының бирги чыыжының депутаты кылдыр соңгуп каан чонуңарның бүзүрелин төлептиг күш-ажылыңар-биле бадыткап шыдаан Силер. Тыва Республиканың Баштыңы - Чазааның Даргазының чөвүлекчизи эрге-дужаалга ажылдап чорааш, культураның, уран чүүлдүн, парлалганың, чогаал ажылының дугайында чидиг айтырыгларны чазак-чагырга деңнелиңе көдүрүп, оларны шийтирилээринге кириген ачы-хавыяңар улуг. Силерниң кириген санал-оналдарыңарның ачызында дыка хөй чаа эгелээшкннерниң эге таваа салдыг. Кандыг-даа ажылдарга ажылдап чорааш, бодуңарның чон-биле чоок, биче сеткилдиг, дузааргак, кижизиг чаңыңар салбайн чоруур Силер.

Тыва чоннун мерген угаанныг өгбелериниң бирээзи болуп, улуг-биче чогаалдарыңар-биле улус-чоннун сагыш-сеткилин көдүрүп, уран чогаалга узун орууңар ам-даа узун болгаш делгем болурун сеткилимниң ханызындан күзеп тур мен! Кадыкшылды, аас-кежикти, өөрүшкүнү катап-катап алгал-йөрээр-дир мен! Байыр чедиришкенин Силерниң шүлүктеринерге бижээн, чон аразында сураглыг ырының сөстери-биле доозарын чөпшээрп көрүңер:

*"Ажыг дустуг карак чажы холуй синген
Аас-кежиин, өөрүшкүнү өйлей берген
Аргамчы дег, шөйлү берген чылдарымны
Аартыктавай, дүрүп алган чурттап чор мен."*

Шак-ла ынаар, таалың долу чогаалдарыңар аартыктавайн артынып алгаш, аргамчы дег шөйлү берген көвей чылдарда бистерни чаа-чаа чогаалдарыңар-биле өөртүп, өөредип-ле чоруп көрүңер, хүндүлүг туураан Чогаалчывыс Александр Александрович Даржай! 70 арттың кырын хараан, ачы-буяныг хүнүңер-биле!

Хүндүткел-биле,

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. В. КАРА-ООЛ
03. 11. 2014 чыл.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ ШАҢНААН

Тыва Республиканың улус өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчызы, маадыр ие, бодунун башкызы Лидия Афанасьевна Григорьевага Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Россия башкысының демнежилгезиниң 100 чылын демдеглээниң юбилейи тураскаал медалын тыпсып турар.

Россия Федерациязының кол күрүне байырлардарының бирээзи Чоннун чаңгыс деминиң хүнүнде Россияның болгаш Тываның хөгжүлдезинге улуг үлүүн кирген кижилерге күрүнениң бедик шаңналдарын Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол боду тывыскаан.

Чоннун чаңгыс демини төөгүнүң эң кончуг берге үелеринде чуртту айыыл-халаптан камгалап, ооң хамаарышпас, күштүг күрүне болганын магадылап келген, чоннун чаңгыс демини кажанда бистиң национал идеявыс бооп артар деп, шаңналдарны тыпсырының байырлыг езула-лын ажыдып тура, Тываның Баштыңы онзалап демдеглээн.

Тыва биле Россияның аразында харылзаалар орус, тыва болгаш өске-даа чоннарның аразында деминден езулуг-ла чаңгыс демниг болурунга чедир сайзыраан, чоннарның чаңгыс деминиң үрө-түңнелин бистиң республикавыстың бөгүңү сайзыралындан көрүп тур бис деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан. Ол сайзыралды чаңгыс дембиле тургускан кижилерни Россия биле Тываның чаңгыс демнежилгезиниң 100 чылын демдеглеп эрттирип турары-выс чылда күрүнениң бедик шаңналдары-биле шаңнап, оларның ат-алдарын көдүрүп тур бис, ам-даа көдүрер бис деп, Шолбан Кара-оол чугаалааш, күш-ажылга, улус өөредилгезинге дээш, өске-даа адырларга шылгараан Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун археология болгаш этнография секторунун эргелекчизи, ат-сураглыг археолог эртемден Монгуш

Хургул-оолович Маңнай-оол, Эртемниң болгаш уран чүүлдүн Петров академиязының чингине кежигүнү, скульптор Владимир Васильевич Гирич, «Тыва эки турачы фронтучуларның салгалы» хөй-ниити республика организациязының чөвүлелиниң даргазы Алексей Михайлович Сундуй дээш, өскелерниң аты-сынын адаан.

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол күрүнениң бедик шаңналдарын Тываның шылгараңгай кижилеринге тыпсып, оларга кадыкшылды, аас-кежикти, ажыл-ижинге, чогаалдыкчы

ачы-хавыяазы дээш» деп м-даль орден-биле «Тываның ыры болгаш танцы ансамблы» күрүнениң бюджет албан чериниң ыраажы Айдысмаа Көшкендей, Тыва Республиканың ордени-биле Тыва Республиканың улус чогаалчызы Александр Даржай, «Буян-Бадыргы» ордени III чергези-биле республиканың көдээ ажыл-агыйы хоочуну, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаты Иван Чучев олар шаңнатканнар.

Тыва Республиканың күрүнениң шаңналдары болгаш бедик алдар аттары-биле ниитизи

ажылынга чедишкннерни биле 20 кижиге шаңнаткан. Сеткилиниң ханызындан күзеп турар. **Шаңгыр-оол МОНГУШ.** Эрес Ховалыгның мурнунга тирттирген чуруктары.

АЖЫК-КОНЧАА АЛЫРЫНЫҢ АРГАЗЫ БЕ?

Бензин өртөөнгө хамаарыштыр

Кандыг-даа барааннарның, продуктуларның, электри энергиясының, бензинниң, коммуналь ачы-дуза өртектениң орту өзүп турарына чурт-акчы чон чаңчыгып калган деп юлур. Ынчалза-даа Россия-а азы республикага кандыг-а-бир берге байдал тыптып ээрге, өртектениң хенертен эе хона бээринге чон кажан-да таарзынмас. А ындыг тава-ылгалар бар.

2011 чылдың декабрь 27-де үнекиниң 11 шак 30 минута урда Тывага дүне күштүг чер чимчээшкини болурга, каът-ат бажыңнарның чуртта-ылары черде бажыңнарлыг өрелдериниң, эш-өөрүнүң ба-ыңнарынче чоруп эгелээрге, ызыл хоорайның таксилери-иң өртээ дораан-на өзе хона ерген. Каа-Хем суурга чедире-ниң өртээ 1000 рубль, хоорай-штинге 500 рубль апарган. ерге байдалдар үезинде дуза едирерин бодавас, а оон жык-кончаа үндүрүп алыры-ың чижээ ынчан дыка илдеңи-иле көзүлгөн.

Тывада бензин сайгарлык-ыларының бензин садып ап-рганы Ачинск хоорайда ефть болбаазырадыр заводка-рткен чайын июнь 16-да өрт-йыыл-халавы болурга, Кызыл-а, кожууннарда бензин кудар-танцияларга бензин өртээ-аартазында дораан өскен. Ты-аның чолаачыларының эң хөй-удуп ап турары АИ-92 мар-каның бензинин сатпайн, аар-ртектиг АИ-98 марканың бен-зинин садып, АИ-92-ниң өртээ-пгадыр байдалды бензин сай-гарлыкчылары манап турган-ар.

Аңаа чон дыка таарзын-аан. Ол дугайында чолаачы-ардан айтырымга, мынча-еп харыылааннар.

чүге өстүрер ужурлугул? Мен бодаарымга, тургусту-нуп келген берге байдалды ажыглап, ажык-кончаа кирип-ап турарлар. Ол кончуг шын-эвес. Орулганы бензинни хөй-садып-саарганындан үндүрүп-алыр ужурлуг. Чазак-чагыр-га кайнаар көрүп турарыл? Берге байдалдар ажыглап, ажык-кончаа кирип алыр-чорукту чүге болдуруп тура-рыл?

Тус черлерде эрге-чагырга-органнары ынчангы байдалды-сайгарып чадап турда, Россия-ның Президентизи Владимир-Путин кывар-чаар чүүлдерниң өрттөн-улгаттырбас талазы-биле хемчеглерни ап чорудар-даалганы монополияга удур-федералдыг албанның удуртук-чузу Игорь Артемьевке берген-соонда, бензин өртээ чавызап-баткан, ынчалза-даа Ачински-де нефть болбаазырадыр за-водка өрт болганының мурнун-да деңнелден элээн бедик бооп-арткан.

Октябрь айда бензинниң өрттөн дыка улгаттырбас-та-лазы-биле хемчеглерни кы-вар-чаар чүүлдерни бүдүрерин-болгаш садып-саарарын уг-лап-баштап, хайгаарап турар-күрүне органнары болдурбайн-барып болур турган деп, чон-санап турар.

Юрий Савелев:

— Планнаашкын деп чүве-бистиң чуртубуста шуут чок-бе? Сибирьниң нефть болбаа-зырадыр заводтарынга сеп-телге эгелээрге, бензинниң өрттээ-улгаткан деп биске-тайылбырлап турар-дыр. Мен-кайгаар кижидир мен. Ийи-үш-заводту чүге хары угда-септел эгелээнил? Мында-экономиктиг сүлчээ бар ча-давас деп чамдык-чамдыкта-каразы-даа бээр-дир мен.

Россияның Президентизи Влади-мир Путин кывар-чаар чүүлдерниң өрттөн-улгаттырбас талазы-биле хемчеглерни ап чорудар даалганы моно-полияга удур федералдыг албанның удур-тукчузу Игорь Артемьевке берген соонда, бензин өрттээ чавызап баткан, ынчалза-даа Ачинскиде нефть болбаазырадыр завод-ка өрт болганының мурнунда деңнелден-элээн бедик бооп арткан.

Окун-оол Сат:

— Ачинскиде заводка өрт-болурунун мурнунда-ла садып-олган бензинин улуг өртект-биле садып эгеледилер. Ол-бензинниң өрттээ өспес ужур-луг турган. Бир эвес Ачински-де завод өрттенген соонда-тар өртект-биле садып эк-селген бензинниң өрттөн-ул-гаттырып алган болза, өске-сере.

Владимир Дагын-оол:

— Ачинскиде завод өрт-тенип, бензин сатпайн баар-да, өске заводтар кывар-чаар материалдарның өрттөн-

Даштыкы экономиктиг кызга-даашкын үезинде заводтар-ны чаңгыс ол-ла үеде септел-бензин өрттээ ынчангаш өстү-дээрге, кайгамчык чүве-ле-дир! Заводтарны кажан сеп-тээр, бензин өрттөн дыка-улгаттырбас дээш, ооң кур-лавырын тургузар дээн хе-ливирлиг хемчеглерни баш бу-рунгаар ап болбас турган бе?

Кызылдың бензин кудар-станцияларына мээң ужура-жып чугаалашканым чолаачы-ларның бодалдары мындыг-дыр. Ажыы-биле чугаалаар-болза, мындыг байдалга тус чер

эрге-чагыргазының, эң ылаңгыя-бензин-биле хандырылга ха-рыылаар, өртектер хынаар орган-нарының шүшпөң, ээлбес-дүүл-безинге, чүгле тайылбыр-биле-кызыгаарлаттынып турарына-чолаачыларның хөй кезин таар-зынмас чорду.

Кызыл-оол Белекпенниң бо бодалы-биле чөшпээрешпес-аргажок:

— Саян артынга берге-байдал тыптып кээрге, чи-жээлээрге, Ачинскиде кывар-чаар чүүлдер бүдүрер завод-өрттенип каарга, Тывага-даартазында дораан бензин

чөптүг эвес, ынчангаш моно-полияга удур федералдыг ал-банның эргелелинче чогуур до-кументилерни яамы белеткеп-турар деп Тыва Республиканың-одаар чүүл болгаш энергетика-сайыдының оралакчызы Вале-рий Очур массалыг информа-ция чепсектеринге дыңнаткан.

Республиканың бензин-би-ле хандырылгазы дээш хары-салгалыг, ону контролдаар-органнарда шимчээшкиннер-кандыгыл? Монополияга удур-федералдыг албанның Тыва-Республика талазы-биле эр-гелелинче бензин хереглек-

садып ап турары — ооң амы-дырал-чуртталгазының деңне-линиң херечизи. Республика-да бензин садып-саарып турар-сайгарлыкчыларның берген-сан-чурагайлары-биле алырга, 2012 чылга деңнээрге, эң чиик-өртектиг АИ-80 марканың бен-зинин садып алыры 2014 чылда-2,5 катап көвүдээн. Тывага-чаа марканың машиналарын-садары көвүдээни-биле АИ-95-марканың бензинин садары 69-хууга улгаткан.

Ачинск хоорайда нефть-болбаазырадыр заводтун өрт-соонда септелгези ноябрь айда

өрттээ дыка өстү. Завод өрт-тенип мурнунда оон Тывага-садып эккеп каан бензинниң өрттээ өспес ужурлуг эвес бе? Ону улуг өртект-биле садарын-хоруп кааптар арга респуб-ликаның эрге-чагыргазында-чок бе? Бензин садып-саарып-турарын контролдап турар-органнарның ажылы сула хе-вирлиг.

Октябрь 29-тун хүнүнде-Кызыл хоорайның бензин кудар-станцияларының чамдызын-га өртектер мындыг турган. «Капитал» бензин кудар стан-цияда 1 литр АИ-92 марканың-бензин өрттээ 36 рубль, 1 литр-АИ-95 марканың — 37 рубль, 1-литр дизель кывар чүүлү — 35-рубль. Оон ырак эвесе «Юг»-бензин кудар станцияда 1 литр-АИ-92 марканың бензин өрттээ-38 рубль 50 көпеек, АИ-98 мар-каның 1 литрде 39 рубль 90-көпеек.

Бензин кудар бо ийи кожа-станцияларда өртектерни дең-неп көөрге, ында өртектерниң-ылгалы 2 рубль 50 көпеек хире. А республиканың кожуунна-рындан келген чолаачылардан-ында бензин өрттөн айтыра-рымга, октябрь 28-29 хүннерде-1 литр АИ-92 марканың бензин-өрттээ 40-41 рубль. АИ-95, АИ-98 марканың бензиннери-ниң өрттээ оон-даа аар.

Хаксияның бензин кудар-станцияларында 1 литр бензин-ниң өрттээ 31 рубль 70 көпеек, Тываның бензин сайгарлыкчы-лары 1 литр бензинни 34 рубль-60 көпеек-биле Абакандан-садып ап турар, ындыг өртект-

чилеринден бензинниң өрттээ-чөптүг чылдагааннар чокка-улгатканының дугайында хому-дал билдиришкinnen кирген. Кывар-чаар материалдарның өртектеринге хамаарыштыр-хыналданы Кызыл хоорайда-болгаш кожууннарда чорудуп-турар деп бо эргелел респуб-ликаның массалыг информа-ция чепсектеринге дыңнаткан. Тывада бензин рыногунда-байдал кандыгыл? Бензинни-республикага үүрмектеп сайга-рарының чижилгелиг рыногу-чүгле Кызылда тургустунган-деп болур, ынчалза-даа хоорайның-хууда сайгарлыкчылары бен-зинни чүү хире өртект-биле са-дарын аразында дугуржуп ап-турар деп чугаа бар. Ону херек-кырында бадыткаары монопо-лияга удур албан черлеринге-безин берге бооп турар.

Кожууннарда бензинни үүр-мектеп садарының чижилгелиг-рыногу ам-даа тургустунмаан. Республиканың тариф алба-нының сан-чурагайлары-биле-алырга, Чаа-Хөл, Өвүр, Эрзин, Мөңгүн-Тайга дээш, өске-даа-кожууннарда суурларның чам-дызында бензин садып-сайга-рар чүгле чаңгыс ажыл-агый бар-бооп турар. Ынчангаш кожуун-нарга бензин өрттээ чижилгелиг-байдалга ам дээрзинде өйлөт-тинер аргажок. Ынчалза-даа-бензин сайгарар ажыл-агый-ларның саны бичиилеп көвүдөп-орар. 2012 чылда республикага-49 ажыл-агый бензин сайгарып-турган болза, 2014 чылда олар-ның саны 57 апарган.

Чоннун кандыг бензинни

азы декабрь эгезинде доос-туп, бензинни бүдүрүп эгелээ-ри-биле, Ангарскиде заводтун-дериг-херекселиниң чаартыл-газы ноябрь айда доостуру-биле холбаштыр ноябрь айда-Мурнуу-Сибирьни бензин-биле-хандыраы чүгээртээр, бензин-өрттээ элээн чавызаар, ынчал-за-даа октябрь айның эгезинде-деңнелден черле бедик боор-деп, эксперттер догааштырып-турар.

Бензин өрттээниң чуртка-ам-даа өзериңиң чылдагаанна-ры бар деп дыңнадыглар масса-лыг информация чепсектеринде-көстүп келген. Нефть болгаш-бойдустун өске-даа казымал-байлактарын шижээдил алы-рынга үндүрүлгелерниң, нефтини-болбаазырадырынга акцизтер-ниң хемчээлин көдүргөн. Россия-ның элээн хөй девискээрлерин-ге эрге-чагырганың аңгы-аңгы-деңнелдеринге соңгулдалар ок-тябрьда айда эрткен соонда, өртектерни элээн улгаттырып-болур апарган.

Чамдык эксперттерниң үне-лээни-биле алырга, бензинни-мөөнү-биле садарының өрттээ-Россияга 2014 чылда 22 хууга-өскөн. Монополияга удур фе-дералдыг албан чери нефть-болбаазырадып садып турар-компанияларның өртектер-биле-ажылынга сагындырыглар-ны кылган. Амгы үеде чуртта-инфляцияның деңнели 8 хуудан-хөй эвес. Бензин өрттээниң-моон соңгаар өзери инфляция-ның ниити деңнелинден ашпас-деп, специалистер санап турар.

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

ЭКИ ЭМНЕДИП АЛЫРДА, ЭПТИГ СЕТКИЛ ХЕРЕК

Уруглар — бистиң келир үевис деп адап чаңчыккан сөс каттыжышкынының артында кандыг хөй чидиг айтырыглар турарын эшкедээн чуртталгавыста эскерип оваарар эвес бис. Ооң эң-не колу — уругларның кадыкшылы. Кадык-шыырак төрүттүнген чаш — ада-иениң аксының кежи, өшпөс өөрүшкүзү. Аарыг-аржык төрүттүнген болза, республиканың уруглар эмнелгезинде чаа төрүттүнген чаштарның патологии салбырынче кирер. Каш-ла хонган ылбыргай чаш чүвөлери чанында авазы чокка чааскаандырын безин чыттырып каан болду, чүге дизе аваларының боттарының кадык багай, халдавырлыг аарыглыг болганын олардан аңгылаан. Аваның кадыкшылы анаа болза, чаш төлүнүн чанынга чыдып болур.

Бо салбырда база өске-даа уруглар эмнелгелеринде байдалды солуннар журналистеринге республиканың уруглар эмнелгезинин кол эмчизи Оолак Монгуш көргүзүп таныштырган. Каракка ындыг көргүзүлгө албан херек болган алыс-ла ужуру чүдөл дээрге, Интернеттиң социал четкилеринде уруглар эмнелгелеринде санитарлыг байдал дугайында хөй-ле чугаа-соот дыргын болуп, хөлээшкин үнгенинде. Чамдык чуруктарны безин ында тырттырып салган.

Уруглар эмнелгелеринде санитарлыг байдал дугайында журналистер-биле тайылбыр чугааны кадык камгалал сыйдының оралакчызы Светлана Ивановна Емельянович болгаш республиканың уруглар эм-

нелгезинин кол эмчизи Оолак Данович Монгуш кылган. Албан-дужаалдыг бо эмчилер-биле чугаалажып олурага, Россияда кайда-даа ышкаш, медицинаның бодунуң хоочураан «аарыглары» чуруттунуп келир болду. Ол дээрге акшалан-дырышкынның эвээш болуп турары, материал-техниктиг баазаның эргижирээни, бедик мергежилдиг эмчи кадрларның чедишпези, акша-шалыңның кудузу, эт-септиң, дериг-херекселдин элээни, кижилериниң боттарының кадыкшыл байдалын камнап өөрөнмээни...

Ийет харын, четпестерни илередип, Интернетке хөлээшкенин көдүрери шын болбайн аан. Ооң-биле чергелештир чүге ындыг болуп турарының чылдагааннарын бүгү таладан көөр болза, таарымчалыг. Моон мурнунда тараканнар чок турган, ам эрткен чылдан тура олар катап тыптып эгелзэн. Бо хүрең-сарыг амытаннарның тыны дыка быжыг, кандыг-даа хоранга алыспас, кайызынга-даа наркотик ышкаш өөренилчел. Соматикада хензиг чаштар эвес, шору аш-чем чиптер ажы-төл эмнедип чыдар. Ынчангаш эмнелге-же уругларның авалары бажыңнарындан янзы-бүрү аш-чем дажыглаар, оозун соодукчуга-даа эвес, соңга караанга, ажык черге салгылап алыр. Чурукта көргүскени сметана, азы суук творог (чуруктан ону илередири берге) ышкаш чемнерни эмнелге дүрүмүн езугаар уругларга сырник, творожник хевиринге быжырып берип турар. Тараканнар база бажыңнардан келген, чаңгыс амытан идик-хеп, бок-сак аразынга астыгып

келген болза, ол-ла-дыр, ол эмнелгеге доп-дораан өзүп көвүдээр, ол ышкаш өзүгөн чүве бар эвес. Оларны хораннап турда-даа, алдырбас. Ынчангаш боттарыныс база арыг-силигни сагырынче сагыш салбас болзувусса хоржок.

Черле ынчаш уругларын эмнедип турар чамдык ада-иелерниң негелде сагывазы чажыт эвес. Оларның аразында алгыжы, чаргычы, хорадаачал дээш, кандыг аажы-чаңгы кижилерни чок дээр. Шынын чугаалаарга, чамдыктарының туразы улуг, негелде кылырга, тоовас, аас былаажыр, оон кедерезе, ынаар-мынаар хомудал бижир, чаргылдажыр... Кылыктанган сеткилин изиг түлүү-биле Интернетке үндүрүптерге, «ужас» дээш улаштырып туруп бээрлер. Социал четкилерде колдуу аныктар бүрүткедип алган, үжүк частырыгларын, эпчок сөстөрүн безин көөрге, бистиң ниити культуравыстың, бижик-биливистин кандыг деңгелде көстүп келир. Аразында сайгарып, шиптирлеп алыр чүве бүрүзүн-не Интернет арыннарынче тыртары мода апарган хевирлиг.

Бичии уруглар эмнелгелеринде ада-иелерге тускай орундөжөк көрдүмээни — база бир берге айтырыг. Херек кырында аарыг уруунуң чанынга авазы чыдарга уруг дүрген сегичел, оожургалдыг болур. А санитарлыг болгаш тудуг талазы-биле хоойлу-дүрүмнерин негелделерин езугаар ада-иелерге хонуп-дүжер орундөжөк көрдүмзэн, олар чүгө хүндүс уругларын ажаап-хайгаарал кээп болур. Чеже-даа ындыг

болза, бистиң эмнелгелеривисте авалары уруглары-биле кады чыдып болур, харын-даа оларны ашкарып-чемгерип турар. Патология салбырында чаа божаан чаштарны тускай кавайларга чыттырар турбу-же, авалары оларны чанынче ап алыр, а кавайлар куруг тургулаар. Кайы-даа эмнелгеде уругларын оожуктуруп чайгаар дээш авалар бичиилерге кылган орундөжөкти оңайтыр олуруп кааптар, ооң ужурунеличел, хирленилчел чылдагааны база мында. Оон аңгыда эмнедир дээш кожууннардан хөй кижжи Кызылче кээп турар, ынчангаш эмнелгелерде орундөжөк чедишпес, ында-мында оочур улуг, алгы-кышкы, шуглдаашкын...

Кызыл хоорай тургустунгандан бээр безин 100 чыл эрткен болганда, ооң төвүнде турар соматика эмнелгези, уруглар поликлиниказы база үе-дүптүн эрги бажыңнары болбааже. «Септеп чөгөл төткен чүве-дир ийин, ооң орунга чаа эмнелгелер-даа туттурганы дээр» — деп, Оолак Данович чугаалады. Ниитизи-биле эмнелгелерни чыл санында септеп турарын билер бис, кадык камгалалының материал-техниктиг байдалын болур-чогууру-биле экижидер дээш Тываның Чазаа-даа, ооң иштинде Кадык камгалал яамызы боду-даа болдунар-ла хемчеглерни ап турар. 2015 чылдан 2020 чылга чедир республикага кадык камгалалын сайзырадырынга 82,8 млрд. рубль түңнүг акша-хөреңги үндүрери планнаттыг. Ол

программа езугаар найысылга, кожууннарда он-он эмнеге черлерин туттурар, нечактың кадыын камгалаар, чонбедик технологиялыг эмчи дорторттары сайзырадыр, амдыралдың кадык овор-хевирчонга суртаалдаар, эмчи кадрларның мергежилин бедидээш, оон-даа өске хемчегалдынар. Интернетте көргүскөй сойлу калган хана дээрге, метиктиг, азы шеверлел септегези кылып турган үеде тыртырган. Ындыг ажылдар, аккирерге-ле, доктаамал чорутарын кол эмчи чугаалады.

Аарып-аржый бергеш, дмей-ле эмчилерге көрүбис, чүү-кандыг-даа болушыдаар шаа-биле эмчилервис ажы-төлүвүстү-даа, боттарынысты-даа эмнеп турар. Ара-аразында кайы-даа талдан четпес-дудуу чүүлдеривизме-хаяжок, амыдыралда калама дески чүве кайдал. Оол Данович 30 чыл ажылда дуржулгалыг эмчи-дир, кайдаа регионда кадык камгалалының ниити байдалын, чидайтырыгларын көрүп, бил олурар. Москвада безин дриг-херексел 80 хуу элпегилзэнин Москваның мэринхоорай чазаанда социал политика талазы-биле оралакчы Леонид Печатников интервьюзунда айтып каанын ол чугалап олурду, а тараканнар Россияда, даштыкыда, кайда-дбар, оларның-биле демисөүзүк-соксаал чок чоруп турар

Надежда ЭРГЕ

УКРАИНА ДЭЭШ САГЫШ ААРЫЫ...

Муң-муң россияжилер Украинаның мурнуу-чөөн регионнарындан дезип келген чонга, дөргүл-төрелинге чурттаар оран-сава, чылыг идик-хеп, аш-чем, эм-таң, акша-хөреңгини боттарының эки туразы-биле дузалап, оларны хүлээп ап турарлар. Шак-ла мындыг чижектиг буянның үүледен бистиң Тывавыс база чыдып кагбаан.

Тыва Республикавыста Украинадан көжүп келген Касатонотарның өг-бүлезинин ээзи Николай Викторович-биле ужуражып чугаалаштым.

— Дайын деп коргунчуг болушкуну көрүп эрттивис. Аңаа улаштыр чурттаары аргажок коргунчуг апарган. Ам ону сактып чугаалаары безин берге-дир. Ында-мында снарядтар частышкынындан черсиңейнип, бажыңнар соңгалары кыжырай бээр сагышты дүвүредиптер. Чурттап олурган оран-сававыс, машинавыс, садыг-саарылгавыс ол-ла хевээр каапкаш, бээр көжүп чедип келдивис. Беш класс оглум ол болушкуннарны бо-ла сагындырып чугаалай бээр. Орус дыл кичээлинде башкызы чайны канчаар эрттиргениниң дугайында чогаадыг бижидерге, көргөн дайынының дугайында бижээн болган.

— Тываже канчап чедип келдиңер, ооң мурнунда Тыва дугайында чүнү билер турдуңар?

— «Украина—Москва—Красноярск—Кызыл» шак-ла мын-

дыг маршруттуг орукту эрттивис. Ооң мурнунда Тыва дугайында огулуг чүү-даа билбес турган мен. Мында чүгө даайым кижжи чурттап турар деп билер турдум. Кээривиске-ле, ол бисти уткуп хүлээп алды.

— Ам бо хүнде байдалыңар кандыгыл?

— Ийи ажы-төлдүг бис, 1 класс база 5 класс. Тывада «Чаңгыс демниг Россия» партиязының депутаты Аяс Лопсанның ачызында уруглары-выс Кызыл хоорайның 1 дугаар школазынче өөренип кире бердилер. Меңээ Кызыл хоорайда Президентиниң кадет училищезинде түр када ажылдаар тудуг ажылын тып бергенинге өөрүп, Аяс Леонидовичке база ажилымның удуртукчуларынга четтиргеним илередир кижжи-дир мен. Өөм ишти база «Тардан Голд» КХН бүдүрүлгезинде операторлап ажылдай берди. Иелээ кара эртенден кара кезгээге чедир ажылдаар болгаш, Тываның чараш-каас булуңнарын-даа көрүп четтикпейн тур бис — деп хүлүмзүрбүшаан, ажык хөөреди.

— Келир үеже кандыг планнарлыг силер, Тыва түр када чурттаар чериңер бе, азы олчаан артып каар силер бе?

— Өг-бүлөм-биле чаңгыс үнбиле харыылаар бис: Тывага артар бис! Чүге дизе уругларым мында чаңгыга берген, эш-өөрү база хөй, жи-дир. Келир үеде Россия Федерациязының хамаатызы болуп, өг-бүлөм база Тыва дээш чурттаар мен.

— Кандыг бергедээшкениңер барыл?

— Эң-не берге айтырыг — чурттаар оран-сава. Даайымның бажыңында ам бо үеде 7 кижжи чурттап турар бис. Хоорайның төвүнге бажың хөлөзилээрге, 25 муң рубль болур-дур. Изиг күзелим бүтпейн барды. Өөренип турганым юрист эртеминини ТывКУ-га улаштыр өөренир дээш дилег билдиришкени кииреримге, хоржок болду. Ол меңээ аажок харааданчыг-дыр. Украинага элзэн бедик эргелиг ажылга ажылдап турган мен. Боданып олурарымга бедик хаядан аңдарлып баткан-биле

демей-дир — дээш, доңгайгаш, кыдыынче көрүп алган, элзэн боданып олурду...

Ынчанмай канчаар, ындыг коргунчуг чүүл кымга-даа күзенчиг эвес. Бодумну ооң орунга салыпкаш, бодаптарымга, шынап-ла, тынар агаар безин чедишпейн баар-дыр. Төрзэн чуртуң ээнзирзэн, кады ойнап, өөренип өскөн эштерин, кожаларың, дөргүл-төрелдерин шупту тарап, артары артып, көжери көжүп чорупкан, кым та кайда барган, та канчап турар... Чаа-дайын чаш ажы-төлдүң безин сактышкыныңарыңа уттундурбас бооп артып каарын Касатонотарның өг-бүлезиниң бешки классчы улуг оглу Иванның орус дыл кичээлинде бижээн «Как я провел лето?» деп чогаадыын номчааш, баарым ажып, арай боорда оожургап алдым. Чогаадыындан каш сөстөн бижип, сонургадырын чөпшээрер көрүнер.

«Мээң чуртум — Украина. Шупту чүве эки турган. Киевке дайын эгелей берген. Оон Луганск биле Донецкиге база. Чайын чырык чок, караңгы бажыңга соңга бакылап, ында-мында частышкыннар көрүп олурган мен. Даашты-даа хөлчок. Дайынчы машиналары, танкылары болгаш октуг-боолуг шериглерни хөй-хөйү-биле көрдүм. Бажыңывыс,

машинавыс, садыывыс каапкаш подвалга хонуп турдувус. Садыысче украин солдаттар киргез аш-чем, суг дээш, хереглээни алгаш, үнүп турдулар.

Бир катап кудумчуга үнү келгеш көөрүмге, бомбалыг паша-рашют бадып олур. Хамык улудевидеп алгыржып эгелзэн. О бомба чевеглер кырынга част берди. Шупту чевеглер ужуру чаштап турдулар. Ында-мында хөй хан база көрдүм...

Харьковка поездиге чорувуста украин солдаттар документи-ли-ривис алгаш, хынадылар. Оон Москвага четкеш, улаштыр 4 хонук иштинде орукка чордувус. Ам Тывада бис. Мында аткылашпайн турар эки-дир. Мээң шупту төрелдерим Украинада чыдып калган, оларны кайнаар-даа чорутпайн барган болду. Ам дыка чаныксап тур мен, чүгө ында аткылашпайн турар болган болза...» — сентябрь 10-да бижээн.

Тыва Республикавыста ачылыг, буянның дуза чедирериниң тускай пунктузун ажиткан. Ол Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң 35 дугаарлыг адрессте амыдырал хандырылга бажыңының 1-ги кадында ажит-тынган. Буянның дуза чедирер күзелдиг чаңгыс чер-чурттуглары-высты үстүнде айыткан адрессте аңдаа хүлээп ап турар.

Чодураа МОНГУШ

Тывага найырал болгаш чаңгыс дем деп билиишकिनер онза улуг ужур-дузалыг

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Кызылдың кол шөлүнге чыгым демниң хүнүн демдег-организаакчылары киржикчилери республика Хөй-ниити палатазы «Дайынчы акы-дунма-чоруктуң» регион сал-Устүү-Енисейниң казак-ниитилели, «Тываларның хөй-ниити органи-«Улусчу фронт» хөй-ниити шимчээшкениниң рес-салбыры, Тываның Хо-эвилели болган. Ол эрттирериниң ду-адаа-биле эгелекчи саналды Тыва-Чоннар ас-үндүрген. «Бистиң жузус — чаңгыс демнивис-«Россияга бүзүрээр бис. бистиң бүзүрээр бис!» деп айгырыгның адаа-биле эрткен республикада чурт-турар аңгы-аңгы националыг хөй-биле чыылган. Хоорайжыларга болгаш

ужур-дузалыг. Чурттуң удур-тулгазының болгаш ооң Пре-зиденти Владимир Путинниң Россияның эрге-ажыктарын камгалаары, ооң хамаарышпас чоруун быжыглаары, делегей ажил-херектеринге ооң ат-ал-дарын бедидери дээш ажил-чорудулгазының угланышкы-нын республиканың чону бүрүнү-биле деткип турар дээрзин чүве чугаалаан кижилер бүрүзү демдеглен турган.

Азербайджан «Азери» чаңгыс чер-чурттугларның удуртукчузунуң чалаанын езугаар келген азе-байджаның чоннуң ырының болгаш танцының «Одлар Юрду» ансамбли В.Көк-оол аттыг национал театрга оюнун кезээ көргүскен. Ол 2007 чылда тургустунган болгаш Красноярск хоорайда азе-бай-джан чоннуң чоргааралы апар-ган.

Тываның Баштыңы Шолбан Ка-ра-оол хамааты эгелээшкн чөвү-лелиниң хуралын национал өөр

Тываның Баштыңы Ш. Кара-оолдун төвек теверинге тилекчиге айфонну тыпсып турары.

катап тепкен. Ооң чаңгыскурс-чузу база чаңгыс чер-чурттуу Кежик Чамбал ийги чери ээлээн. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол мөөрейниң киржик-чилеринге байыр чедирген болгаш оларга үнелиг белек-терни — айфоннарны тывыскан. Ол ышкаш Шолбан Кара-оол шөлде тургускан садыг майгыннарынга барган, тус черниң бараан бүдүрүкчүле-риниң продукциязы-биле та-нышкан, бойдустан хайыралда-рын, национал идик-хеп, поли-графия кылыгылар, суй белек садып турар кижилер-биле дыка үр чугаалашкан. Чугаа үе-зинде Тываның Баштыңы чүгле ажил-херекти сонургап айтыр-ган эвес, сеткилинге таарыш-кан барааннарны садып ап база турган. Тайганың эм оъттарын чыып алгаш, Сизимден Кызыл-

бодунуң өөрөнгөн чери — са-дыг-делгелге төвүнүң чанын-да чадаг улус кылаштаар черге кээр, аңаа садыглаашкынны хораан болган. Бо айтырыг-ны шийтпирлээинге чүгле аңаа эвес, өске-даа садыгжылар-га дузаны чедирерин Надежда Мальцева Шолбан Кара-оолдан билээн. Ол айтырыгны дарый шийтпирлээрин Тываның Баш-тыңы хоорай мэринге дааскан. «Хаагыг рынок чанынга садыг-лаашкын чорудары таарышпас харын, ынчангаш мэрияның шийтпир чөптүг бооп болур. Ынчалза-даа садыглаашкынны хоруп тура, кижилер боттары-ның бүдүрүп алган продукция-зын каяа садар ужурлугул деп чүвени бодаар херек. Ары чиги-рин алгаш көрээли. Ол дээр-ге экология талазы-биле арыг, кижиниң кадыкшылынга эки, чонга аажок чугула продукция-

оң аалчыларынга изиг байыр-ы хоорай округунуң баштыңы Ана Оюн чедирген. «Тывалар-ның делегейи» хөй-ниити орга-низациязының төлээзи Мариан-на Харунова, Тываның Хоочун-ар эвилелиниң удуртукчузу Сагаан-оол Долгар, Орус куль-тура төвүнүң төлээзи Денис Постнов, татар болгаш армян чоннарның төлээлери Эльза Зинатова болгаш Виген Тер-джанян олар чүве чугаалаан-нар.

Орус дыл-биле чергелештир тыва, татар, армян дылдарга ки-жилер чугаалап турза-даа, ооң улказы чаңгыс болган: бистер шупту төөгүзүндө хөй-ле бо-лушкуннар-биле долдунган, нарын шылгалдаларны көрүп эрткен чаңгыс улуг чурттуң төлдери бис. Кандыг-даа берге байдалдан Россияның чоннары ат-алдарлыгы-биле үнүп турган-нар, чүге дээр-ге олар чаңгыс демниң болгаш быжыг найы-ралдыг, ниити Ада-чурттуң кам-галалы болгаш чечектелишкни деп ниити сорулга оларны каттыштырган.

Россия-биле демнежилгези-ниң 100 чылын болгаш Совет Эвилелиниң составынга эки ту-ра-биле каттыжып киргениниң 70 чылын демдеглээн Тывага найырал болгаш чаңгыс дем деп билиишकिनер онза улуг

чоннарның төлээлекчилериниң киржилгези-биле эрттирген.

ТЕВЕК ТЕПКЕШ, ШАҢНАЛ АЛГАН

Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүндө болган байырлал хемчеглериниң программа-зынга чогаадыкчы коллек-тивтерниң — национал куль-тураларының «Найырал» фестивалының киржикчиле-риниң үндүрген концерттери байлак болган.

Сурагыг ансамбльдер «Раздолье», «Найысылал», «Верея», республиканың су-рагыг артистери боттарының күүселделерин чонга бараал-гаткан. Ырлар аңгы-аңгы дылдар-га чаңгыланган, национал танцы-лар күүсеттинген.

Арат шөлүнге байырлалга тураскааткан күжүн шенежири-ниң, шыдамының мөөрейлери база болган. Канат тырттарын-га, сыртык-биле демисежи-ринге, ча адарынга, аргамчы октаарынга, шой көдүрерин-ге маргылдаалар болган. Оон иштинде тебек теверин дыка хөй кижилер сонургап көргөн.

Бо маргылдаага Тываның көдээ ажил-агыг техникумунуң биргикурсчузу, Мөңгүн-Тайга чурттуг Долаан Күжүгет тии-лекчи болган, ол тебекти 196

га келген Павел Бжитских-биле база ол элээн үр чугаалашкан. «Бүдүрүлгө» темазыга хама-арышкан чугааны республика Баш-тыңы Балгазын суурнуң чурттакы-зы Надежда Мальцева-биле база кылган.

Белеткеп алганы ары чиги-рин, дузаан капустазын, ма-лины, чигирлеп каан кадын садары-биле Кызылга келгеш,

дыр» — деп, ол чугаалаан.

Кичээгейлиг болганы дээш Надежда Мальцева бодунуң өөрүнүң мурнундан өөрүп чет-тиргенин Тываның Баштыңына илгерилээн болгаш чедиш-киннерни күзээн.

Чоннуң чаңгыс деминиң хүнүнге тураскаткан хемчеглер республиканың муниципалдыг бүтү тургузугларыга болуп эрткен.

ТР-ниң парлалга албаны.

ТЫВА РЕСПУБЛИКА-НЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДАРГАЗЫНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

«2015 чылда болгаш 2016 база 2017 чылдарның планыг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң төлөвилелин Тыва Республиканың Дээди Хура-лынга (парламентизинге) чугаа-лажыр кылдыр хүлээп алы-рының болгаш «2015 чылда болгаш 2016 база 2017 чыл-дарның планыг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң төлөвилелиниң талазы-биле хөй-ниити дыңнаашкыннарын эрттирериниң дугайында

2014 чылдың ноябрь 1 №1769

1999 чылдың октябрь 6-да «Россия Федерация-зының субъектилеринге хоой-лужудулга (төлээлжилге) болгаш күүсекчи органа-рын организастаарының ниити принциптериниң дугайында» №184-ФХ Федералдыг хоойлуунуң 26.13 чүүлүнүң 6 кезээнге болгаш 2010 чылдың ноябрь 2-де «Тыва Республи-кага бюджет чорудулгазының дугайында» Тыва Республи-каның №39 ДХ-1 Хоойлузунуң 20 болгаш 22 чүүлдеринге дүүштүр:

1. «2015 чылда болгаш 2016 база 2017 чылдарның планыг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республи-каның Хоойлузунуң төлөвилелин Тыва Республиканың Дээди Хуралыга (парламентизинге) чугаалажыр кылдыр хүлээп алыр.

2. «2015 чылда болгаш 2016 база 2017 чылдарның планыг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң төлөвилелин талазы-биле хөй-ниити дың-наашкыннарын 2014 чылдың ноябрь 13-те 14.00 шакта Тыва Үндэзин культура төвүнүң кон-церт залыга эрттирер.

3. «2015 чылда болгаш 2016 база 2017 чылдарның планыг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республи-каның Хоойлузунуң төлөвилелин «Интернет» информация-теле-коммуникация четкизинде (GOV.TUVA.RU) албан-езузу-нун сайтызынга болгаш Тыва Республиканың Дээди Хура-лының (парламентизиниң) «Ин-тернет» информация-телеком-муникация четкизинде албан-езузу-нун сайтызынга кириер.

4. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламен-тизиниң) комитеттери хоойлу төлөвилелиниң талазы-биле түннелдерин харысалгалыг комитетче 2014 чылдың ноябрь 10-га чедир кириер.

5. «2015 чылда болгаш 2016 база 2017 чылдарның планыг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң төлөвилелин саң-хөө экспертиказын кылыры-биле болгаш түннел тургуза-ры-биле Саналга палатазынче чорудар.

6. Бо айтышкынның күү-селдезинге контролду Тыва Республиканың Дээди Хура-лының (парламентизиниң) Саң-хөө, экономика, инвестиция политиказы болгаш сайгарлык-чы чорук талазы-биле комите-динге дагзыр.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Даргазы К.ДАВАА.

УШУ — СОНУУРГАЛДА

Тывада Ушу федерациясының президентизинин оралакчызы, «Чеди-Хаан» спорт школазының улуг тренери.

Чоокта чаа Ярыгин спорт залында Тывага ушуну тургустунганындан бээр 3 чылын демдеглээн. ТР-ниң Ушу федерациясының президентизи Леонид Кара-оол байыр чедиргеш, 3 чыл дургузунда чедишкыннерлиг уругларга хүндүлел бижиктерни болгаш идепкейлиг ада-иелерге өөрүп четтиришкынниң бижиктерин тывыскан.

Бо үениң дургузунда Тывага ушу хевири дыка эки сайзырал-

ды алган. ТР-ниң Спорт болгаш аныяктар херектеринин талазы-биле яамызының деткимчези-биле ушу хевиринге маргылдаалар удаа-дараа эртип турар. Республикага, оон дашкаар Сибирь федералдыг округка, Россияның чемпионадында тыва уруглар

шыырак белеткелдин көргүзүп, шаңнал-макталдыг, чедишкыннерлиг кээп турары өөрүнчүг. Алина Ликсок, Аялга Аймаа, Вероника Ушлан, Дарина Оюн, Айгуля Дажымба, Күдер Каң-оол, Сүзүкей Очур, Каң-Демир Монгуш төлөтпін көргүскен.

2014 чылдың майда Бухарест хоорайга Европа чемпионадында Чигжит Хертек, Айыжы Иргит, Валерий Кара-оол (7 класс), Чойган Самбыла, Оргутмаа Сенди эки киришкеннер. 12 харга чедир Чигжит Хертек 1-ги чер, Валерий Кара-оол — 3-кү, 14, 15 назы-харга чедир Сенди Оргутмаа 1-ги чер, күрүне лицейинин башкызы Чойган Самбыла 1-ги черге база ТКУ-нун ажилдакчызы Айыжы Иргит база шаңналдыг черге төлөтпиг болган. Сенди биле Чигжит «Чеди-Хаан» спорт школазының өөреникчилери-дир. Сентябрь айда Анала хоорайга Бүгү-россияның дайынчы мергежилгелер оюнунга Кызылдың №5 школазының өөреникчизи Ерлан Ондар 2 аңгы хевирге 2 медальды чаалап алгаш, Руслан Ооржак 2 дугаар черни алган. Оон ыңай Каң-Демир Өлмей, Вероника Ушлан, Эртине Ондар, Субудай Кертик-оол, Виктория Монгуш, Аңжелика Нурсат, Айгуля Дажымба, Дарина Оюн, Вероника Сагаан-оол олар эки киришкен.

Ушуну республикага сайзы-

радыры-биле ТР-ниң Чаа Даргазы Шолбан Кара-чалалгазын езугаар Кы Шаолинь школазының башкызы Чжоу Дуншань Хаан» спорт школазының башкызынга 3 чыл дурга ажилдаанының түңнели болган. Ол чүгле школа биле кызыгаарланмай, 70 харга чедир улуска ушуну чажыттарын өртүргөн. Эң идепкейчилер маа Пахтаева, Ирина лова, Инка, Ника угбаш Виктория Ховалыг өскелер-даа хамааржыр.

«Чеди-Хаан» спорт школазының тренер башкылар аңгыда чоннуң кадыкшын кыйгырылгы аныяк уду Адам Текеевтин эки экинни «Сергек эртен» тлелин деткип, эртенги сул чээшкыннерни эрттирип турар.

Ушу талазы-биле Россия командазында Тываның эки спортчулары Чигжит Валерий Кара-оол, Айыжы Чойган Самбыла Кыдатка чемпионадында киришкеш Оларның аразындан В Кара-оол, Чойган Самбыла медальды чаалап алган.

Роберт КҮ

Авторнун тырттырчуру.

ШЫДЫРАА ДЕЛЕГЕЙИНДЕ

Шыдыраа оюнунга республиканың ырак-чоок булуңна-рындан 180 хире школачылар мөөрейлешкен. Республика чергелиг турнирни сонугарга дээш чедэ бээримге, ары өөбиле демей болду, бо оюнга сонугаргалы ол хире бедик, турсоруктуг уруглар-дыр деп эскердим.

Ийи хүн үргүлчүлээн шыдыраа оюнунга 10 харга чедир оолдар аразында 1-ги черни Кызылдың №1 школазының 4-кү классчызы Сайын-Доржу Хомушук, 2-гизин Кызылдың №11 школазының 2-ги класының өөреникчизи Стас Казачок, 3-күзүн Кызылдың №3 школазының 3-кү класының өөреникчизи Санчаа Норбужук олар ээлээн. 13 харга чедир шыдыраачы оолдар аразында 1-ги черни республика лицейинин 5-ки класының өөреникчизи Ай-Хүлер Монгуш, 2-гизин Сукпак школазының 5-ки класының өөреникчизи Ренчин Делег, 3-күзүн Кызылдың №9 школазының 5-ки классчызы Аңчы Дүмен алганнар. 15 харга чедир оолдар аразында Сукпак школазының 7-ги класының өөреникчизи Дамба-Доржу Тюлюш тиилээн, 2-ги черни республика лицейинин 7-ги классчызы Субудай Самбыла, 3-күзүн ол-ла лицейинин 8-ки классчызы Аюш Хомушук олар ээлээннер. 17 харга чедир оолдар аразында Кызылдың №1 школазының 9-ку класының өөреникчизи Долаан Байыр тиилээн. 2-ги черни Наадым Монгуш, 3-күзүн Бай-Тайга кожуундан Маадыр Дамдын олар алган. 18 харга чедир 1-ги черни Кызылдың №4 школазының 10-гу класының өөреникчизи Кежик Тожу алган, 2-гизин Кызылдың №14 школазының 10-гу классчызы

Роллан Губасарян, а 3-кү черни Сукпакта агролицейинин 10-гу класының өөреникчизи Алдын-Дорж Хорлуу ээлээн.

Кыс шыдыраачылар аразында 10 харга чедир Кызылдың №4 школазының 2 «а» класының өөреникчизи Арсения Ойдул тиилээн. 2-ги черни Шагаан-Арыгдан 3-кү классчы Владаяна Чыдым-оол, 3-күзүн Кызылдың №15 школазының 2-ги класының өөреникчизи Арыяа Хоюроол алган. 13 харга чедир уруглар аразында Кызылдың №2 школазының 6-гы класының өөреникчизи Билзек Сундуй 1-ги черни, 2-гизин Кызылдың №15 школазының 5-ки класының өөреникчизи Белек Таргын, 3-кү черни ол-ла школазының 5-ки классчызы Дарина Сат олар ээлээн. 15 харга чедир уругларга Кызылдың №2 школазының 6-гы класының өөреникчизи Чыгыргана Монгуш тиилээн, 2-ги черни Тываның күрүне лицейинин 7-ги класының өөреникчизи Сылдыс Күжүгет, 3-күзүн Кызылдың №3 школазының 6-гы классчызы Айыраң Ооржак олар алган. 17 харга чедир шыдыраачылар аразында тиелекчи республика лицейинин 9-ку класының өөреникчизи Даяна Ооржак болган. 2-ги черни Чаа-Хөл школазының 9-ку классчызы Алдынай Арапчор, 3-күзүн Кызылдың №7 школазының 9-ку класының өө-

никчизи Айран Ондар болган.

Бо школачылар аразында 1-ги, 2-ги, 3-кү, 4-кү разрядтын шыдыраачылары база бар. Оларның тренер башкылары боттарының ажил-чорудулгазын таныштырды:

Александр Соянович Ойдул, «Каисса» шыдыраа клубунун президентизи: «Шыдыраага Россия чемпионадында Тывадан уругларын киржип турары өөрүнчүг. Олар 1-ги разрядтын шыдыраачылары Субудай Самбыла, Сылдыс Күжүгет, Долаан Байыр, Кежик Тожу болгаш 2-ги разрядтын шыдыраачызы Арсения Ойдулту чоргаарал-биле адап болур. Уругларга шыдырааның чажыттарын, нарын хевирлерин өөредип чоруур шыырак тренер башкыларга Чадаанадан Арат Ондарны, Кызылдан Сергей Тюлюшту демдеглэйн».

Арат Даш-оолович Ондар, Чадаананың №1 школазында шыдыраа бөлүмүнүн тренер-башкызы: «Школада уруглар-биле 8 чыл ажилдап тур мен. Өөреникчилерин шыдыраага сонугаргалы бедик, бөлүмде идепкейлиг кээп турарлар. Республика чергелиг шыдыраа маргылдааларында үргүлчү киржип турар бис. Оларның аразында шыырак дээн 2-ги разрядтын шыдыраачылары бар: 4-кү класстың өөреникчизи Артыш Метке, 5-ки классчы Евгения Ондар, 8-ки класстың өөреникчизи Ай-Жан Донгак олар. Бо маргылдаага 22 өөреникчим киржип келген, эш-өөрүнүн арга-дуржулгазын база көрүп ал турлар».

Екатерина Сарыгларовна Ховалыг, Сукпак школазының

башкызы: «Бистиң школаның шыдыраа бөлүмүндө 4-тен 11 класска чедир 104 уруг хаара тутунган. Мында 18 школачы шыдыраачылар киржип келген. Бо бөлүмүнү 2 чыл удуртуп тур мен».

Екатерина Даш-ооловна Монгуш, ада-ие: «Бодум Кызылдың №9 школазында башкылап ажилдап тур мен. Шыдырааны кичээлдер санынче киирипкен болгаш уруглар дыка эки шингээдиң ап эгелээн. Мээң оглум Ай-Хүлер Монгуш 5 харлыындан эгелеп шыдыраалаан. Амгы үеде ол республика лицейинин 5-ки классчызы, оон тренер-башкызы Владимир Алексеевич Бузыкаев. Ай-Хүлер эрткен чылын бодунуң бөлүүнге тиилээш, Сочиге «Актерге» маргылдаазынга киришкеш келген. Ырак орук чоруурунга ТР-ниң Спорт болгаш аныяктар херектеринин яамызынга болгаш тренер-башкыларга деткимчени көргүскен дээш өөрүп четтирдивис».

Сарыг-оол Хавыяевич Кашпик-оол, ада-ие: «ТР-ниң Күрүне лицейинин 7-ги классчызы, 1-ги разрядтын шыдыраачызы

Сылдыс Күжүгеттин кырга эгелеп шыдыраалап ол аларган. Ол 4 чыл улай бөлүүнге тиилээн. Ам 15 чедир уруглар аразында киржип турар, оон тренер-башкызы республиканың 15 дакпыр чемпионы Николай Петрович Шишигин. Кыс Сочиге 2 катап барып киришкен, Астраханьга база чоруктап келген.

Маргылдааның база бир кекчизи, республикада билдиришкеш шыырак тренер-башкы Владимир Бузыкаев оюнунуң чорудуун тыныштырды: «Республика черги бо шыдыраа маргылдаазы шаңал царь система езугаар эртип тур бир шыдыраачы 7 кижини биле наар. Маңаа тиилээн уруглар ноябрьның дыштанылга хүнүнде Новокузнецк хоорайга ТР-ниң адын камгалап киржип келген, ол чугаалады. Шыдыраа уругларның моон-даа сонун сайзырал, бедик чедишкыннер болурунга идегел бар.

Ася БАЗЫР-О

Авторнун тырттырчуру.

Төлөвлөх үндэсний парламент

Журналисттик

кокпазынче орук изеп...

Октябрь 24-те «Шын» солунун редакциязынга кол редактор И.М. Дамба-Хуурактын удуртулгазы-биле аныяктарны, тодаргайлаарга, филология факультетинин доозукчу студентилерин журналистика ажылынче хаара тудуп, ук мергежилге сонугалды оттурар сорулгалыг «төгерики стол» болуп эрткен.

Амгы тыва журналистиканың келир үези, салым-чаянныг чаа салгалды белеткеп деткири — үениң бир чидиг айтырыгларының бирээзи. Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының, Тываның күрүне университетинин база «Шын» солунун редакциязының бо айтырыгны көдүрүп, кады ажылдажылганың тускай дугуржулгазын чорудуп эгелээни таварылга эвес.

«Төгерики столдун» ажыл-чорудулгазының үезинде филология факультетинин 4-кү курзунун 1-ги бөлүүнүн сургуулдары кол редакторнун кыска таныштырылганын солунун чаа дугаарларының номчукчуларына чедер мурнунда канчаар боттанып, «төрүттүнерин» таныштырганы солун болган. База ол ышкаш И.М. Дамба-Хуурак сургуулдарга журналист кижинин ажылының онзагайларына база жанрлыг бот-тускайлаңына хамаарыштыр медеглелди бергени ужур-дузалыг болган. Корреспондент кижиге амыдыралдың арыннарында чаа чүүлдерни, болуушкуннарны кымны мурнай эскерип, чидиг демир-үжүүнүн бажына сегирип ап, чонга таныштырар ниитилел ужур-дузалыг ажылды күүседип чоруур. Шынап-ла, журналист кижинин боданыры чиге, оккур, делегей көрүшкүнү делгем болганындан оон номчукчулары хей, ажылы чогуңур болур.

Солун хемчегге киржи келген сургуулдар чүгле дыңнакчылар болуру-биле кызыгаарланмайн, бердинген айтырыгларга харыылап, боттарының бодалдарын илереткеннер.

Улуг арга-дуржулгалыг журналист, «Шын» солунун кол редакторунун оралакчызы А.М. Монгуштун чугаазы база солун болган. Шынап-ла, журналисттик демдеглел турары ышкаш, филология факультетинин тыва дыл, чогаал салбырын аңгы-аңгы чылдарда доосканнар тыва журналистиканың өзүн тургузуп турар, дуураан, аныяктарга дагдыныкчы, бедик билдиги хоочуннарның санынче кирип турар. А.М. Монгуш редакцияның тус-тук килдистерин, оларның ажыл-чорудулгазын чыылганнарка каксы таныштырган.

«Шын» солун чүгле номчукчуларга медээ чедирер, ниитилел амыдыралында өскерлишкуннерни, чаартылгаларны таныштырар хүлээлгези-биле кызыгаарланмас. Ол — тыва чонунун төөгүзү-дүр дизе, канчап-даа частырыг болбас. Республиканың шупту кожуннарының амыдыралын чырыдып, номчукчуларның сагыш-сеткилин, бодалдарын, дүвүрелин, өөрүшкүзүн үлежип чоруур. База ол ышкаш тыва чонунун улуг эртинге, байлаа — тыва дылын камгалап, хумагалаар ажылга киржи, ону күүседип чоруурларның бирээзи. Ол республикада эң-не хей кезек-биле парлааттынып турар, булуң бүрүзүнде номчукчуларның «кужурун хандырып» чоруур. Ынчангаш келир чылын мугур оюн демдеглээр солунун бурунгаар сайзыралын, келир үезин база кадрлар айтырыын көдүрүп турары делгем көрүштү, шын үзел-бодалды херечилеп турар.

«Төгерики стол» үезинде редакцияның удуртулгазы студентилерни солун-биле кады ажылдажылгаже чаалаан. Баштайгы шылгалдалар — онаалгаларны алганнар. Журналистика ажылынга сонугалдыг, харыысалгалыг, салым-чаянныг доозукчулар-биле тускай керээни чарар, олар ажылчы базымын редакцияга эгелеп, арга-дуржулгалыг журналистерден өөренип, солун мергежилдин делегейинче шымнып кириптер. База ол ышкаш «төгерики столдун» ажыл-чорудулгазының түннелинде Аныяк журналисттик клувун ажыдар деп шийтирн хулээп алган.

Тайгана ОЧУР,
ТувКУ-нун улуг башкызы,
филология эртемнеринин кандидаты.

ТЫВА — МАГАЛЫГ ДУЖУТКУР ОРА

Октябрьның сөөлгү хүнүнде Тыва

үндезин культура төвүнге республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчылары профессионал байырлалын демдеглээн. Швергин, чараш деритинген культура төвүнге республиканың ырак-чоок булуңнарындан келген көдээ ишчилер болгаш аалчылар залды хостуг олут чок кылдыр ээлеппен. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларына ТР-ниң Чаззааның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун байыр чедиринишкенин оон оралакчызы Шолбан-оол Иргит номчуп таныштырган: «Тываның көдээ ажыл-агый адырының бурунгаар сайзырал турары өөрүнчүг. Ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларының аайы-биле төлевилелдер ажылдап кылдынып турар болгаш бистер республикада ону чогумчалыг боттандырып турар бис. Амгы үеде сүт хүлээп алыр болгаш болбаазырадыр биче бүдүрүлгелер тургустунган. Чаа ажыл-агыйының таваан салып эгелзэннери база бар. Малдың эддин, сүдүн, дүгүн, кезин болбаазырадыры-биле төлевилелдерни ам-даа боттандырырга идея бар» — деп, ол демдеглээш, Тываның Чаззааның Даргазы Шолбан Валерьевичинин даалгазы-биле күрүне шаңналдарын төлөттиргелерге тывыскан. Тываның Россияга бактаап киргениниң база Кызыл хоорайның үндезилетинип тургустунганының 100 чылдың медальдарын республиканың улуг мал эмчизи Дадар-оол Донгак, Эрзинде «Уургай» көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин даргазы Батаа Кунгаа, Тере-Хөлден Долума Очур, Каргы суурдан хуу ажыл-агыйлыг Севил Самбыла,

Шынаа сумуздан Александр Дыгый-оол олар алган.

ТР-ниң Хүндүлел бижин Кызылдан Татьяна Пономаренкога, Чаа-Хөлден Василий Сандууга, Каа-Хемнин Усть-Бүрен суурда арат ажыл-агыйлыг Василий Шмаковка, өөрүп четтиринишкенин бижин Бай-Тайгадан «Бай-Тал» КУБ-тун

ажылдап келген Иван Васильевич Чучевти «көдээ ажыл-агыйдың фондузу» деп үнелээш, Ильич оон 75 харлааны-биле чедирип, белекти сөңнээш, — магалыг оран...» деп И. четтиргенин илереткеш, ды. Сайыт улаштыр хей үре-түннелдиг ажылы дээш

комбайн башкарыкчызы Титов Дамбыга, Тере-Хөлден Оксана Долчунга тывыскан.

ТР-ниң Дээди Хуралының депутаттары болгаш ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыды Сергей Огнев көдээ ишчилерге байыр чедиргеш, чымыштыг ажылдыг мурнакчы, төлөттиг ишчилерге шаңналдарны тывыскан. Республикада көдээ ажыл-агыйга хей чылдарда ак сеткилдиг

көдээ ажыл-агыйының хажылдакчызы» атты Да. Донгакка база Федералдык черинин өөрүп четтирини бижин Өвүрдэн Татьяна А. Людмила Оюнга, Кызыл ком. Орлан Тюлюшке, Анатолий новка дамчыткан.

Ася БАЗЫ
Эрес Ховалыгның тыр

Чурттаар оран-сава

Амгы үеде чурттаар бажың-биле чонну хандыраар дээш күрүне тускай сорулгалыг программаларны ажылдап кылып турар.

Оон бирээзи «Российжи өг-бүлеге чурттаар оран-сава» тускай сорулгалыг программаның дугайында ТР-ниң тудуг сайыдының оралакчызы Белек Куулар таныштырды: «Российжи өг-бүлеге чурттаар оран-сава» программаның боттандырылыг белеткел ажылы Тывада дооступ турар. Ниитизи-биле 25 млн. дөрбелчин метрден эвээш эвес чурттаар оран-саваның эконом-класзын тудар болгаш кириштирер. Бир дөрбелчин метрнин өртээ рыноктан 20 хуу куду болгаш 30 муң рубльден ашпас. Тудугну хуу тудугжулар акшаландыраар, оон соонда олар бажыңнарны садып-саарар. Күрүне бодунга чарыгдалдың орнун тургузар, инженер инфраструктуразын дөрбелчин метр дээш 4 муң рубльге санап үндүргөн.

Эконом-класстың бажыңнарын садып алыры-биле баштайгы дады-вырын кирирде, доктаамал орулгазы бар болза, оон өртээнден 20 хуу куду хемчээлге тургузар, арткан түннү тудугжу-биле дугурушкан хуу-саада төлөп болур. Программага

киржир хамаатылар чуртталга байдалын экижидер талазы-биле ээлчегге туруп алыр болза эки.

Россияның Тудуг яамызының болгаш ипотеканың федералдыг агентилел-биле аразында дугуржулгага дүүштүр чуртталга чээлизи-биле 2017 чылдың июль 1-ге чедир эконом-класстың 25 муң дөрбелчин метр чурттаар оран-савазын республикага албан туткан турар.

Дугуржулганың негелдезин боттандырырга республиканың Тудуг яамызы чер участоктарын, хуу тудугжуларны болгаш чуртталга тудугларының төлевилелин шилир чурумун ажылдап кылган. Тус төлевилелди Тываның Чаззаанга сайгарып көөрү-биле болгаш бадыладыры-биле кирип турар. Эконом-класстың чурттаар оран-савазын тудары-биле чер участоктарын шилири-биле тодаргай ажылдар кылдынган. Тудуг ажылынга шыырак хуу тудугжуларны дилээр ажылдар болгаш ажылды бо чылын эгелзери көрдүнгөн. Кызыл хоорайда дөрт участок шилиттинген: микрорайон Спутник, Своток болгаш көдээ ажыл-агый техникумунун району, Иркутск кудумчузу. Участоктары болгаш хуу тудугжуларны шилирин-

ге, нормативтиг актыны хүлээ соонда, конкурсту чорудар.

Ук төлевилел республиканың беш чүс ажыг чурттаарының өг-бүлезинин чуртталга байдалын экижидеринге берип турар. Хуу тудугжу инженер инфраструктуразын тургузар чарыгдалын дедирдер, дугуржулганың негелди дүүштүр ол деңгелдин хамаарына дөрбелчин метр дээш 3 рубльден хей эвес өртөккө Чартык чыл иштинде сатты бажыңнар хуу тудугжуларны тарының тургусканы хостуг садары-биле кирер. Ол болд дээрзинге бүзүрээр мен, чүге бо хүннерде республикада дөрбелчин метр чурттаар оран-саваның рынок өртээ 49 муң рубль — деп, ол чугаазын доосту.

«Тудуг ажылынга хамаары программаларны чонга таныштырудуп турар бис. Бо программалары-биле тайылбырны чонга тарадыр бис» — деп, ТР-ниң яамызының ажылдакчызы Ася Базы демдегледи.

Анисья ТЮЛ

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор — 2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10, харыысалгалыг секретарь — 2-40-77.
КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдиз — 2-17-91, 2-17-05. Экономика килдиз — 2-40-77. Социал камгалап болгаш хей-ниити амыдырал килдиз — 2-03-88. Очулга килдиз — 2-03-87. Реклама, чарлал килдиз — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.
Тираж 6096. Чагыг 137. Номерни парлааргаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херечилел дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылар дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылар.